

## تحلیل گفتمان انتقادی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی با بهره‌گیری از روش نورمن فر کلاف

نویسندگان: محمدصادق نصرت‌پناه<sup>۱</sup>، محمدحسین مرادی<sup>۲</sup>، امیرحسین رشیدی<sup>۳</sup>

تاریخ دریافت: ۹۷/۱۰/۱۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۸/۲/۲۸

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال بیست‌ودوم، شماره ۸۳، تابستان ۱۳۹۸

### چکیده

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به‌عنوان برنامه‌ای راهبردی از سوی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی منتشر شده است. تحلیل گفتمان این بیانیه می‌تواند اصول و ارزش‌های نهفته در ایدئولوژی انقلاب اسلامی را واکشافی کرده و گزاره‌های دقیق و تاریخی مرتبط با متن بیانیه را بر مخاطبان پژوهش آشکار سازد. سؤال اصلی تحقیق آن است که بیانیه از چه ساختارها، بافت‌های موقعیتی و روابط متنی و بینامتنی شکل گرفته و تأثیرات متقابل گفتمان بیانیه با ساختارهای اجتماعی و نهادی بر چه مؤلفه‌هایی استوار است. مقاله حاضر با بهره‌گیری از روش تحلیل گفتمان انتقادی فر کلاف، روابط و شاکله ایدئولوژیک گفتمان بیانیه را در سه بخش توصیف، تفسیر و تبیین واکاوی نموده و به کشف ارتباط میان زبان، ایدئولوژی و قدرت می‌پردازد. تحلیل واژگان و بررسی ویژگی‌های دستوری بیانیه نشان می‌دهد مولد متن به‌دنبال ایجاد گفتمانی تعاملی همراه با ایجاد حس قربات بوده و با هدف تبیین روحیه و آرمان‌های اصیل انقلاب برای جوانان، روایت راه طی شده چهل ساله و ایجاد فضای گفتمانی سازنده، درصدد ترسیم مسیر آینده نظام است. افعال به‌کاررفته در متن، تعهد مطلق نویسنده به صدق گزاره‌های بیانیه و شفافیت دیدگاه مؤلف در جهان بینی را نشان می‌دهد. همچنین عدم استفاده مولد متن از حسن تعبیر و افعال کمکی مستلزم تردید، حکایت از صداقت و صراحت مؤلف در تبیین اهداف بیانیه دارد. بررسی زمینه‌های بینامتنی، نمایانگر تأکید مؤلف بر خودباوری و درس‌آموزی از رخداد‌های داخلی و بین‌المللی است. در بررسی تأثیرات متقابل گفتمان با ساختارهای نهادی و اجتماعی، به تعامل بیانیه با «نظام فکری رهبران انقلاب» از یک‌سو و اثرگذاری و اثرپذیری بیانیه در ارتباط با دانش زمینه‌ای «جامعه‌ی اسلامی ایران» از سوی دیگر پرداخته شده است.

**واژگان کلیدی:** بیانیه گام دوم، انقلاب اسلامی، آیت‌الله خامنه‌ای، تحلیل گفتمان انتقادی، جمهوری

اسلامی ایران، نورمن فر کلاف، جامعه اسلامی

۱. استادیار علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، Nosratpanah@isu.ac.ir

۲. کارشناسی ارشد معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، mh-moradi@outlook.com

۳. کارشناسی ارشد معارف اسلامی و علوم سیاسی، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، (نویسنده مسئول)،

AHRashidi91@gmail.com

## ۱- مقدمه و بیان مساله

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به عنوان منشوری برای دومین مرحله خودسازی، جامعه‌سازی و تمدن‌سازی و فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی ایران در تاریخ ۲۲/۱۱/۱۳۹۷ و به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب از سوی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای خطاب به ملت ایران صادر شد. بیانیه در مورد متونی به کار می‌رود که یک شخص یا گروه از آن برای بیان اصول، عقاید و اهداف خود استفاده می‌کند. لذا مولد متن برای ادامه مسیر انقلاب، به تبیین دستاوردهای چهار دهه گذشته پرداخته و ضمن بیان توصیه‌های اساسی به منظور ساخت ایران اسلامی، اداره انقلاب را از نسل گذشته به نسل جوان کشور واگذار می‌کند. لازم به ذکر است که تیتراهای میانی و توضیحات اولیه متن جزو بیانیه نبوده و صرفاً برای دسته‌بندی و توضیح مطالب به کار رفته‌اند فلذا در این مقاله از فرآیند تحلیل کنار گذاشته شده‌اند.

به سبب نو بودن موضوع بیانیه گام دوم، تاکنون پژوهش‌چندانی در این زمینه صورت نگرفته است، این در حالی است که بیانیه به عنوان مهم‌ترین راهبرد ملی کشور در دهه‌های آتی مورد استفاده نهادها و اقشار مختلف حکومتی و اجتماعی خواهد بود. لذا نیاز است که پژوهشگران از ابعاد مختلف به بررسی و مذاقه در متن و محتوای بیانیه پرداخته و عملیاتی ساختن اهداف این بیانیه را تسریع و تسهیل نمایند. این پژوهش بر آن است که با بررسی گفتمانی بیانیه گام دوم بخشی از این نیاز پژوهشی برای فهم و تحلیل بهتر آن را فراهم آورد.

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، یکی از اسناد بالادستی و راهبردی نظام جمهوری اسلامی و تبیین‌کننده چشم‌انداز انقلاب اسلامی در سال‌های آینده است. از این رو بررسی ساختار جهان‌بینی، ارزش‌ها و مسائل طرح‌شده در آن دارای اهمیت است. سؤال اصلی تحقیق آن است که بیانیه از چه ساختارها، بافت‌های موقعیتی و روابط متنی و بینامتنی شکل گرفته و تأثیرات متقابل گفتمان بیانیه با ساختارهای اجتماعی و نهادی بر چه مؤلفه‌هایی استوار است.

این مقاله در چارچوب تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف سعی در آشکارسازی ساختارهای زبانی ایدئولوژیک در بیانیه گام دوم دارد. روایت بیانیه از مقوله انقلاب اسلامی، دارای مواضعی ایدئولوژیک و نگاهی ساختاریافته است که در تعامل میان مولد متن و مخاطبان بازنمایی شده است. در این راستا با رویکردی زبان‌شناختی و با مفروض پنداشتن «پیوند میان استفاده از زبان و جاری شدن قدرت» به تحلیل گفتمان بیانیه پرداخته می‌شود.



## ۲- ادبیات موضوع و پیشینه پژوهشی

### ۲-۱- ادبیات نظری

در این پژوهش به دلیل ماهیت مکتوب بیانیه گام دوم از نظریه تحلیل گفتمان نورمن فر کلاف استفاده شده است. در واقع وی برای تحلیل و بررسی مفاهیم و محتوای متن، ساختار سه مرحله‌ای توصیف، تفسیر و تبیین را پیشنهاد می‌دهد که مقاله حاضر در چارچوب این نظریه شکل گرفته و به تحلیل بیانیه می‌پردازد.

### ۲-۲- پیشینه پژوهش

ادبیات پژوهش پیرامون گام دوم انقلاب اسلامی با توجه به بدیع بودن این موضوع و تنها گذشت چند ماه از انتشار عمومی آن، محدود بوده و مقاله پژوهشی و کتاب علمی در این زمینه در پایگاه‌های علمی نمایه نشده است. جستجوهای انجام شده درباره پیشینه پژوهش تا زمان نگارش این تحقیق نشان می‌دهد که اغلب مطالب تولیدی در این باره، شامل مقاله‌های تحلیلی و رسانه‌ای تارنماها و برخی مجلات علمی و فرهنگی می‌شود. از آن جمله می‌توان به پرونده تحلیلی گام دوم در پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای اشاره کرد. هم‌چنین نشریه پاسدار اسلام در شماره فروردین ۱۳۹۸ به بررسی این بیانیه پرداخته است؛ «گام دوم انقلاب؛ طهارت اقتصادی و قدرت سیاسی» و «عدالت، آزادی و استقلال راهبرد گام دوم انقلاب» از جمله گزارش‌هایی هستند که در این شماره نشریه منتشر شده است.

شماره ۲۱ نشریه برهان اندیشه نیز در فروردین ۱۳۹۸، با عنوان «انقلاب در گام دوم»، در چهار فصل به شرح و تبیین بیانیه پرداخته است. بغدادی و همکاران نیز در گزارش خود با عنوان «جهاد تمدنی جوانان»، ضمن ترسیم هندسه بیانیه و تحلیل آن، متن بیانیه را از زبان آیت‌الله خامنه‌ای و طی صد حاشیه تشریح کرده‌اند. «مبانی قرآنی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی» نیز عنوان مطلبی است که با جمع‌آوری مستندات قرآنی و روایی پیرامون مضامین بیانیه و به قلم حجت‌الاسلام قرائتی در ۱۳۹۸/۲/۱۸ منتشر شده است.

نویسندگان (سال) - روش	اهداف و یا سؤالات اصلی	مهم‌ترین یافته‌ها
بغدادی و همکاران (۱۳۹۷) - بدون روش علمی	شرح و تفسیر بیانیه از زبان آیت‌الله خامنه‌ای؛ بررسی نقاط حساس، مهم و پرابهام بیانیه و رفع ابهام از طریق سایر بیانات رهبری.	بیانیه به دنبال تربیت تمدن‌سازان آینده بوده و جنبه دستورات ریاستی ندارد. تأکید بر جوانان از این جهت است که تربیت آن‌ها موجبات تداوم راه انقلاب را به همراه دارد. تمرکز بیانیه بر ملت و کشور ایران، به عنوان هسته اصلی تمدن اسلامی است.



قرائتی (۱۳۹۸) - بدون روش علمی	استخراج مبانی قرآنی و روایی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی.	بیانیه دارای مستندات قرآنی و روایی بوده و می‌توان با اطمینان و اعتقاد بیشتری به عملیاتی ساختن آن پرداخت. روح بیانیه خوش‌بینی، امیدبخشی، ایمان به خدا و اعتماد به امت و نگاهی به گذشته، امروز و چشم‌انداز آینده است.
اخوان و همکاران (۱۳۹۸) - بدون روش علمی	شرح و تبیین مفاهیم و جملات بیانیه مقام معظم رهبری.	مفاهیم بیانیه در بیانات گذشته آیت‌الله خامنه‌ای نیز اشاره شده بود، اما نقطه تمایز آن جامع بودن، یکدستی و نگاه راهبردی است. جوانان به عنوان محوری‌ترین قشر جهت ایجاد نقطه اثر در جامعه مورد هدف بیانیه بوده‌اند.

**وجه نوآوری مقاله حاضر نسبت به مطالعات پیشین:** مطالعات پیشینی کم است، مقاله حاضر در کاربست روش تحلیل گفتمان انتقادی فرکلاف و همچنین در دستیابی به مفاهیم و ارزش‌های ایدئولوژیک نهفته در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی و استخراج گزاره‌های دقیق و تاریخی مرتبط با متن بیانیه نوآورانه است.

### ۳- روش تحقیق

این تحقیق از نوع توسعه‌ای است. پژوهش از نوع کیفی است. روش گردآوری داده‌های پژوهش، کتابخانه‌ای است. در این مقاله برای تحلیل داده‌ها از چارچوب نظریه تحلیل گفتمان انتقادی نورمن فرکلاف استفاده شده است.

تحلیل گفتمان که در زبان فارسی «سخن‌کاوی» و «تحلیل کلام» نیز ترجمه، یک گرایش مطالعاتی بین‌رشته‌ای در علوم اجتماعی است. نظریه گفتمان پس از حدود دو دهه از زبان‌شناسی به تحلیل‌های انتقادی در حوزه‌ی مسائل اجتماعی، سیاسی و فرهنگی کشیده شد.

رویکرد انتقادی مدعی است که ناگفته‌های همان گزاره‌های تلویحی منشأ ایدئولوژیک دارند که در گفتمان یافت می‌شوند و در تعیین جایگاه مردم به‌عنوان فاعلان اجتماعی نقش ایفا می‌کنند. یک نظم گفتمانی هم‌چنین متضمن مفروضاتی درباره روابط اجتماعی نیز هست که شالوده اعمال تعاملی هستند (حقیقت، ۱۳۹۴، ص ۵۴۱). در واقع تحلیل گفتمان انتقادی نسخه توسعه‌یافته‌تر از تحلیل گفتمان است که بر ارتباط و نسبت زبان و رویدادهای اجتماعی همچون سیاست‌گذاری تمرکز می‌کند. تحلیل گفتمان انتقادی، گفتمان را به‌عنوان نمودی از کردار اجتماعی دیده و درباره این مسئله بحث می‌کند که تمام ابزارها و کاربردهای زبانی، موقعیت‌های ایدئولوژیک را رمزگذاری می‌کند (Shahiditabar, 2017, p 234). ماریا یورگنسن و لوئیس فیلیپس معتقد هستند که رویکردهای تحلیل گفتمان انتقادی همگی پنج خصلت مشترک دارند (Jorgensen and Phillips, 2002, p 61-64): ۱- خصلت ساختارها و فرآیندهای اجتماعی و فرهنگی تا حدی زبانی-گفتمانی است. ۲- گفتمان هم تأسیس‌کننده است و هم تأسیس‌شده. ۳- استفاده از زبان باید در درون بافت اجتماعی‌اش تحلیل



شود. ۴- کارکردهای گفتمان ایدئولوژیک است. ۵- تحلیل گفتمان انتقادی مقید به پژوهش انتقادی با هدف رهایی‌بخشی است.

هدف از تحلیل انتقادی یک گفتمان، کشف ارتباط میان زبان، ایدئولوژی و قدرت و نشان دادن باورها و ارزش‌های ایدئولوژیک است که به صورت طبیعی جلوه یافته‌اند (مظفری، ۱۳۹۶، ص ۷۹). نورمن فر کلاف تحلیل گفتمان را توسعه یک چارچوب تحلیلی برای مطالعه زبان در رابطه با قدرت و ایدئولوژی می‌داند. رویکرد تحلیل گفتمان انتقادی سیری تکوینی از تحلیل گفتمان در مطالعه‌های زبان‌شناختی است که تحلیل گفتمان را از سطح بافت موقعیت فرد به سطح کلان یعنی جامعه، تاریخ و ایدئولوژی وسعت بخشیده است (کلانتری، ۱۳۸۸، ص ۸).

از نظر فر کلاف زبان یک کردار اجتماعی است و این کردار چند مفهوم ضمنی را دربرمی‌گیرد: ۱- زبان بخشی از جامعه است و خارج از آن نیست. ۲- زبان فرآیندی اجتماعی است. ۳- زبان فرآیندی مشروط به سایر بخش‌های غیرزبانی جامعه است (آقاگل‌زاده، ۱۳۸۶، ص ۳). روش فر کلاف به نسبت سایر رویکردها از عمق بیشتری در تحلیل بهره‌مند است، چرا که او متن را در سه مرحله‌ی توصیف، تفسیر و تبیین مورد بررسی قرار می‌دهد. نمودار زیر بخش‌های مختلف و مؤلفه‌های تحلیل‌شده در این مقاله را بر اساس الگوی تحلیل گفتمان انتقادی فر کلاف نشان می‌دهد.



نمودار شماره ۱- الگوی تحلیل گفتمان انتقادی به روش نورمن فر کلاف (منبع: نویسندگان مقاله)



## ۴- یافته‌های تحقیق

### ۴-۱- مرحله‌ی اول: توصیف

مطابق روش فر کلاف در مرحله‌ی «توصیف»، متن مورد نظر از حیث واژگان، دستور زبان، انسجام متن و ساختارهای متنی ارزیابی می‌شود. در تحلیل واژگان و دستور زبان بایستی به ارزش‌های تجربی، رابطه‌ای و بیانی موجود در متن توجه شود. انسجام متن بسته به نوع حروف ربط به کار برده شده در متن است و در نهایت نظم ساختار متن، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

### ۴-۱-۱- تحلیل واژگان

منظور از ارزش تجربی کلمات آن است که چگونه تفاوت‌های ایدئولوژیک بین متون در بازنمایی‌های مختلفی که از جهان ارائه می‌دهند در کلمات آن‌ها تجلی پیدا می‌کند (Fairclough, 1996, p 112-113). در بیانیه‌ی گام دوم انقلاب نیز بایستی به جستجوی کلماتی پرداخت که نشان‌دهنده ایدئولوژی مولد متن باشد.

وجود و تکرار معنادار واژه‌هایی نظیر «انقلاب»، «انقلابی»، «استقلال»، «آزادی»، «جمهوری اسلامی»، «مستکبر» و «ایران اسلامی» که همگی حول محور اندیشه نظام انقلابی شکل گرفته‌اند به خوبی می‌تواند نمایانگر ایدئولوژی مولد متن باشد. متن بیانیه با تأکید بر اصلی‌ترین اهداف انقلاب اسلامی، ایجاد دوگانه «اسلام و استکبار» و هم‌چنین تأکید بر ایرانی بودن انقلاب، از ایدئولوژی و نگاهی ساختاریافته حکایت دارد که انقلاب اسلامی کشور ایران را در ساحت ملی، انقلابی در جهت اعتلای ایران و در ساحت اسلام سیاسی، کشوری عدالت طلب و مقاوم، نشان می‌دهد.

فر کلاف روابط معنایی اصلی را شامل هم‌معنایی، شمول معنایی و ضد معنایی داند. به عقیده‌ی وی یک جنبه از شناسایی ارزش تجربی کلمات وابسته به شناسایی روابط معنایی در متون و مشخص کردن شالوده‌های ایدئولوژیک آن‌ها است (Fairclough, 1996, p 115-116). برای ترسیم نمودار زیر ابتداء روابط هم‌معنایی و شمول معنایی در بیانیه‌ی گام دوم شناسایی شده و بعد با ارزیابی کلمات مختلف، مفهوم اصلی آن‌ها استخراج شده است. سپس مفاهیم کلیدی بر اساس بسامد تأکید بر آن‌ها در متن به صورت ابر کلمات ترسیم شده‌اند.





نمودار شماره ۲- ابر کلمات کلیدی بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی (منبع: نویسندگان مقاله)

تضاد معنایی واژگان و عبارات‌ها در بیانیه گام دوم ناظر به سه هدف مهم صورت گرفته است: نخست فاصله‌گذاری و نمایش تفاوت‌های ایدئولوژیکی و عملکردی با غرب و حکومت پهلوی که با استفاده از عباراتی نظیر تحریم و زورگویی در مقابل استقلال و آزادی، پیشرفت سریع و رستاخیز علمی در مقابل عقب‌افتادگی شرم‌آور علمی، صنعت و مونتاژ در مقابل فناوری بومی بازنمایی شده است.

هدف دوم از به‌کارگیری واژگان و عبارات متضاد، ناظر به نقد حکومت اسلامی و فاصله‌گذاری میان وضع موجود و مطلوب است که با استفاده از عباراتی مانند عدالت در وضع کنونی در مقابل عدالت حکومت علوی، عقب بودن در قله‌های دانش جهان در مقابل رستاخیز علمی، و سوسه مال و مقام و ریاست در مقابل زهد انقلابی، تبعیض در توزیع منابع عمومی و میدان دادن به‌ویژه‌خواری و مدارا با فریب‌گران اقتصادی در مقابل کسب ثروت بازنمایی شده است. هدف سوم نیز در راستای امیدبخشی و تأکید بر برتری جنبه‌های مثبت نسبت به جنبه‌های منفی است که با دو عبارت امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی در مقابل امید کاذب و فریبنده و تعدد دل‌های امین و خدمتگزار به نسبت مفسدان بازنمایی شده است.

فر کلاف ارزش‌های رابطه‌ای را معطوف به این نکته می‌داند که چگونه انتخاب کلمات متن، بستگی به روابط اجتماعی بین مشارکین یعنی مولد متن و مخاطب دارد و چگونه به ایجاد این روابط یاری می‌رساند (Fairclough, 1996, p 116). مولد متن به استفاده از واژگانی مانند عزیزان و فرزندان عزیزم روی آورده است که توانایی ایجاد حس قربت، اعتماد و همبستگی را در مخاطب داشته باشند. پیرامون نوع تعامل مولد متن با مشارکین، رهبر انقلاب اسلامی در مقام ترسیم‌کننده مسیر آینده نظام به توصیه و تبیین پرداخته است. لحن توصیه‌گونه مولد متن را واژگانی همچون تجربه، توصیه، باید، هشدار، مطالبه‌ی عمومی، احساس مسئولیت و اجازه‌نمایدگی می‌کنند. به عقیده فر کلاف، تولیدکنندگان متن به دلایل رابطه‌ای، از استراتژی‌های اجتناب



درباره‌ی ارزش‌های بیانی کلمات استفاده می‌کنند که یکی از این استراتژی‌ها حسن تعبیر است. حسن تعبیر را در مورد کلمه‌ای به کار می‌برند که به‌منظور اجتناب از ابراز ارزش‌های منفی جانشین کلمه‌ای متعارف‌تر یا آشنا تر می‌شود (Fairclough, 1996, p 117). بیانیه‌ی گام دوم نیز آنجا که در مقام نقد حکومت اسلامی قرار دارد، از حسن تعبیر اجتناب کرده و نقاط ضعف را با کلماتی صریح و تند ابراز کرده است. استفاده از عبارات و واژگانی نظیر تبلیغات نارسا، عقب‌ماندگی، عملکرد ضعیف، عیوب ساختاری، ضعف‌های مدیریتی، بودجه‌بندی معیوب و نامتوازن، عدم ثبات سیاست‌های اجرایی، وجود هزینه‌های زائد و مسرفانه، بیکاری جوان‌ها، فقر درآمدی، وسوسه‌ی مال و مقام و ریاست، فساد، حرص، محرومیت‌ها، شکاف‌های عمیق طبقاتی، تبعیض در توزیع منابع عمومی، ویژه‌خواری و بی‌عدالتی که عمدتاً در نقد عملکرد داخلی در زمینه اقتصاد و عدالت بکار برده شده است، همه نشان از صراحت در بیان مشکلات دارند.

واژه‌های دارای ارزش بیانی، دربردارنده ارزشیابی مولد متن از جهان بوده و بیانگر ایدئولوژی او هستند (Fairclough, 1996, p 119). بیانیه گام دوم با مبنای ایدئولوژیک خود به دنبال فاصله‌گذاری با حکومت پهلوی و نظام سلطه است. عباراتی نظیر نسل جوان، بینش سیاسی آحاد مردم، انسان معنوی، اقتصاد مقاومتی و ظرفیت‌های داخلی دارای ارزش بیانی مثبت و عبارات شرق و غرب مادی، چپ و راست مدرنیته، صاحبان حرف‌های بی‌عمل، رژیم سلطنتی، رژیم کودتایی، قیام‌های مارکسیستی، طبقه‌ی روشنفکر و قدرت‌های انحصارگر که توصیف دشمنان انقلاب اسلامی است دارای ارزش بیانی منفی هستند.

بنابر روش فرکلاف، استعاره وسیله‌ای برای بازنمایی جنبه‌ای از تجربه بر حسب جنبه‌ای دیگر از آن است (Fairclough, 1996, p 119). درواقع می‌توان گفت استعاره عبارت است از درک یک حوزه مفهومی در قالب حوزه مفهومی دیگر که در آن هر حوزه مفهومی، مجموعه منسجمی از تجربیات است (کوچش، ۲۰۱۰، ص ۱۴-۱۵). جدول زیر برخی از استعاره‌های بیانیه و وجوه بازنمایی جنبه‌های مختلف آن را نشان می‌دهد.

جدول شماره ۱- استعاره‌ها و تبیین وجوه شباهت آن‌ها

ردیف	استعاره	جهت تشبیه	تبیین وجه شباهت
۱	شیطانِ حرص	منفی	حرص از لحاظ پلیدی، مضر بودن، اغواگری و تداوم وسوسه به شیطان تشبیه شده است.
۲	لجنزارهای فساد / لجنزار آلودگی اخلاقی غربی	منفی	فساد و آلودگی اخلاقی غرب به‌طور مجزا از لحاظ ناپاکی، رکود و غرق نمودن به لجنزار تشبیه شده‌اند.





ردیف	استعاره	جهت تشبیه	تبیین وجه شباهت
۳	جوشش انقلابی / جوشاندن چشمه دانش	مثبت	در اینجا انقلاب اسلامی و تلاش‌های علمی در کشور به‌طور جداگانه از جهت استمرار، مولد بودن و خلوص به چشمه‌ای جوشان تشبیه شده‌اند.
۴	کاروان علم	مثبت	علم از لحاظ در حرکت بودن، هدفمندی و فعالیت جمعی به کاروان تشبیه شده است.
۵	رهزنان فکر و عقیده	منفی	در این استعاره، فکر و عقیده چون دارایی ارزشمند تلقی شده است و تشبیه دشمنان انقلاب اسلامی به سارقان این دارایی به حسب فریب‌کاری و زین‌آوری این اقدام صورت گرفته است.
۶	رستاخیز علمی	مثبت	رشد فعالیت‌های علمی کشور از نظر عظمت رویداد، جان‌بخشی و تحول عظیم به مانند رستاخیز فرض شده است.
۷	زلزله‌ی انقلاب	مثبت	انقلاب اسلامی از لحاظ ایجاد تغییرات بنیادین، همه‌جانبه بودن و عظمت وقوع آن به زلزله تشبیه شده است.
۸	موتور پیشران کشور در عرصه‌ی علم و فناوری	مثبت	انقلاب اسلامی به موتور پیشران تشبیه شده است که به‌وسیله‌ی قدرت، توان و ظرفیتی که در کشور ایجاد کرده، موجب پیشرفت و حرکت سریع در عرصه علم و فناوری شده است.
۹	نهال امید به آینده	منفی	امیدواری جوانان به آینده از جهت طراوت و ظرفیت و توان آن‌ها در رشد و نمو کشور به نهال تشبیه شده است. هم‌چنین یادآور مثل قرآنی «شجره طیبه» می‌باشد.
۱۰	شنا در جهت مخالف جریان دشمن‌ساز	منفی	در اینجا جریان نظام غرب همچون رودخانه‌ای در نظر گرفته شده است که انقلاب اسلامی از جهت انقلابی بودن، مقاومت در برابر فشارها و تلاش برای دستیابی به آرمان‌ها به شنا کردن در جهت جریان مخالف تشبیه شده است.

(منبع: نویسندگان مقاله)

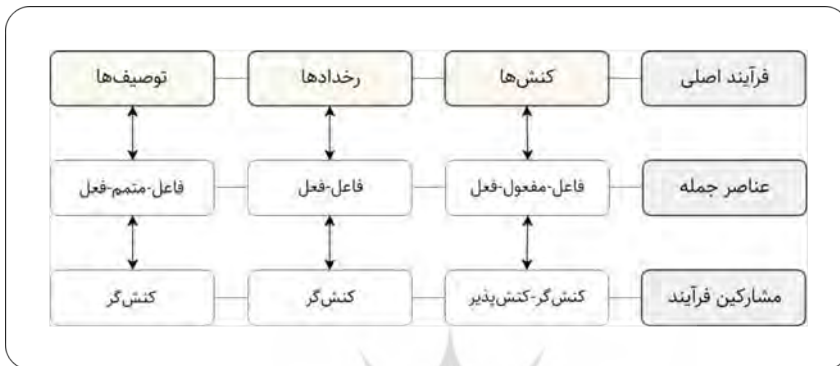
#### ۴-۱-۲- تحلیل ویژگی‌های دستوری

از منظر جنبه‌های تجربی، صورت‌های دستوری یک زبان به رمز‌گذاری اتفاقات یا روابط در جهان، انسان‌ها یا اشیایی که در این اتفاقات یا روابط دخیل هستند، شرایط زمانی و مکانی و نحوه وقوع آن‌ها می‌پردازد. ارزش‌های رابطه‌ای ویژگی‌های دستوری شامل وجوه جمله، وجهیت و کاربرد ضمائر است و ارزش‌های بیانی نیز در کاربرد فعل «توانستن» مورد بررسی قرار خواهد گرفت.



### الف- ارزش‌های تجربه‌ای در دستور زبان

هنگامی که به باز‌نمایی متنی یک عمل، وضعیت یا رابطه پرداخته می‌شود، اغلب باید انتخابی میان انواع فرآیندهای دستوری و مشارکین مختلف انجام شود و این انتخاب ممکن است به لحاظ ایدئولوژیک معنادار باشد. سه نوع جمله اصلی ساده با ترکیب متفاوت به ترتیب سه نوع فرآیند اصلی کنش‌ها، رخدادها و توصیف‌ها را بیان می‌کنند.



نمودار شماره ۳- فرآیندهای اصلی، عناصر و مشارکین جمله (منبع: نویسندگان مقاله)

بررسی جملات بیانیه نشان می‌دهد که به ترتیب بیشتر جملات مربوط به کنش‌ها، سپس توصیف‌ها و پس از آن رخدادها است. اکثر جملات بیانیه شامل عناصر فاعل، فاعل و مفعول و فعل است. فرآیندهای کنش ممکن است به صورت جملات معلوم یا مجهول ظاهر شوند. جملات مجهول فاقد کنشگر، سببیت و کنشگری را نامشخص باقی می‌گذارند. جملاتی مانند «رستاخیز علمی در کشور آغاز شده است»، از آن جهت دارای ارزش‌های تجربه‌ای هستند که در یک گفتمان آشنا و ملموس با مخاطب به حذف فاعل و کنشگر جمله می‌پردازد تا حس قرابت و همسویی در متن ایجاد شود. هر سه فرآیند ممکن است مثبت یا منفی باشند. نفی آشکار از این حیث دارای ارزش تجربی است که اساسی‌ترین روش برای تشخیص این مطلب است که چه چیزی واقعیت دارد و چه چیزی واقعیت ندارد.

### ب- ارزش‌های رابطه‌ای در دستور زبان

فرکلاف در تحلیل ارزش‌های رابطه‌ای در دستور زبان، به وجهیت به کارگیری جملات (خبری، پرسشی و امری) توجه می‌کند. جملات خبری جملاتی هستند که مشخصه آن‌ها وجود فاعل و فعل بوده و جایگاه فاعل (نویسنده یا گوینده)، جایگاه دهنده اطلاعات و جایگاه مخاطب، جایگاه دریافت‌کننده اطلاعات است. در متن بیانیه، اکثر جملات به کاررفته از نوع خبری هستند که نشان می‌دهد مولد متن تأکید ویژه‌ای بر



ارائه مطالب موردنظر و رساندن پیام خود به عموم مخاطبین را دارد. در بیانیه جملات امری به صورت محدودی به کاررفته است که نشان از هدف مولد جهت ایجاد قرابت با مخاطب و درنهایت افزایش میزان تأثیرگذاری متن دارد. همچنین از هیچ جمله پرسشی استفاده نشده است و این امر نشان دهنده این است که مولد متن بر این اساس به دنبال انتقال تجارب و مطالب به مخاطبان است و مطلبی از سوی مخاطبان مطرح نمی‌شود. وجهیت، مفهومی مهم برای ارزش‌های رابطه‌ای و بیانی در دستور است. وجهیت با اقتدار گوینده یا نویسنده سروکار دارد. اگر مسئله‌ی اقتدار یکی از مشارکین با دیگران مطرح باشد از وجهیت رابطه‌ای سخن به میان می‌آید. اگر مسئله‌ی اقتدار نویسنده در رابطه با احتمال یا صدق بازنمایی واقعیت مطرح باشد وجهیت بیانی به دست می‌آید. وجهیت به وسیله افعال کمکی و جهی نظیر بایستن، توانستن، ممکن بودن، احتمال داشتن و ویژگی‌های صوری مختلف دیگری از جمله قید و زمان بیان می‌شوند.

در بیانیه ۲۶ بار از کلمه «باید» و ۳ بار از کلمه «نباید» استفاده شده است. در عموم جملاتی که از «باید» بهره گرفته شده، مولد متن به دنبال توصیه و امر به پیگیری و انجام اهداف بیانیه توسط مخاطبان است. در واقع بیان «باید» ها و «نباید» ها در این بیانیه از آن جهت نیست که نویسنده مخاطبان خود را ملزم و مجبور به انجام دستورات کند، بلکه با ایجاد فضای گفتمانی و انعطاف‌پذیر، اهمیت و ضرورت نکات مطرح شده را به مخاطبان منتقل کند.

آیت‌الله خامنه‌ای با دوازده بار به کار بردن وجوه مختلف فعل «توانستن»، سعی بر تقویت روحیه خودباوری و نمایش نقاط قوت ملت در مسیر پیشروی انقلاب دارد. غرض و هدف مولد متن از نه بار به کار بردن فعل «توانستن» نیز، به هیچ وجه عدم توانایی مخاطبان یا نمایش ضعف آن‌ها در انجام مطالبات بیانیه نبوده است؛ بلکه در مواردی مانند «حقیقت را از دشمن و پیاده‌نظامش نمی‌توان شنید»، «توانستن» به مفهوم «مجاز نبودن» به کاررفته است (به جدول شماره‌ی ۲ رجوع شود). همچنین نویسنده متن از افعالی مانند «احتمال داشتن» و «ممکن بودن» که نشان از عدم قطعیت و شک و گمان دارند، استفاده نکرده است.

در بخش ضمیر انضمامی و انحصاری «ما»، به اعتقاد فر کلاف ضمیری که مفهوم آن دربرگیرنده نویسنده و مخاطب به صورت توأمان است، ضمیر انضمامی محسوب می‌شود و ضمیری که منظور از آن تنها نویسنده یا فرد یا گروه همراه او باشد، ضمیر انحصاری نام دارد؛ در واقع ضمیر انحصاری شامل مخاطب یا مخاطبان متن نمی‌شود (Fairclough, 1996, p 127). ضمیر «ما» در بیانیه گام دوم، بیست‌وسه مرتبه



مورد استفاده قرار گرفته است، که دو مورد از آن‌ها را می‌توان جزء ضمائر انحصاری و باقی موارد را جزء ضمائر انضمامی در نظر گرفت.

هدف مولد متن از به کار بردن ضمیر «ما» انحصاری، نسل خاصی است که در روند به ثمر نشستن انقلاب اسلامی نقش ایفا کرده و تجارب فراوانی در این راه کسب کرده‌اند. اما در غالب جملاتی که از ضمیر «ما» به صورت انضمامی استفاده شده، منظور مولد متن، ملت ایران اسلامی بوده است. بهره‌گیری از ضمائر انضمامی نشان از تأکید نویسنده بر بسط و تحکیم وحدت و همگرایی میان تمام اقشار مختلف جامعه، از جمله رهبری نظام و مردم دارد.

نکته حائز اهمیت در شانزده بار به کار بردن ضمیر «شما» در بیانیه گام دوم آن است که در تمام موارد، خطاب آیت‌الله خامنه‌ای به جوانان ایران اسلامی بوده و به همراه ضمیر «شما» کلماتی همچون «عزیزان»، «جوانان» و «فرزندان عزیزم» به کار گرفته شده است. به کارگیری ضمیر «شما» در متن، نشان از قصد مولد متن جهت عمومی‌سازی گفتمان و ترویج آن میان آحاد ملت ایران به خصوص مخاطب اصلی آن یعنی جوانان دارد. البته با این وجود آیت‌الله خامنه‌ای جوانان را با صفت‌هایی همچون «مبتکر»، «هوشیار»، «پرتلاش» و «مؤمن» مورد خطاب قرار می‌دهد که نشانگر آن است که در میان قشر جوان، انتظار و توجه خاصی به جوانان دارای ویژگی‌های والای اخلاقی، علمی و رفتاری و در یک کلام، جوانان مؤمن انقلابی دارد. ابهام در به کارگیری ضمیر «شما» حاکی از آن است که نویسنده به دنبال دسته‌بندی و فاصله‌گذاری میان مخاطبان جوان خود نبوده و از این رو حاوی معنای همبستگی است.

#### ج- ارزش‌های بیانی در دستور زبان

ارزش بیانی جملات، غالباً مبتنی بر صدق گزاره‌ها به صورت تعهد مطلق و یا بینابینی است که به وسیله زمان افعال و یا به کارگیری افعال کمکی، شناخته می‌شوند (Fairclough, 1996, p 128-129). غالب افعال به کاررفته در بیانیه، حاکی از تعهد مطلق مولد متن به صدق گزاره‌های بیانیه و شفافیت دیدگاه مؤلف نسبت به جهان بوده و از همین رو افعال کمکی وجهی نظیر ممکن بودن، محتمل بودن، احتمال داشتن و واژگان «شاید» و «احتمالاً» در متن بیانیه مورد استفاده قرار نگرفته‌اند.

جدول زیر به بررسی کاربرد فعل کمکی «توانستن» از منظر ارزش بیانی این فعل در بیانیه‌ی گام دوم پرداخته است.



جدول شماره ۲- کاربرد فعل کمکی و وجهی «توانستن» در بیانیه‌ی گام دوم و ارزش‌های رابطه‌ای و بیانی آن

ارزش بیانی	ارزش رابطه‌ای	جمله
تعهد مطلق به صدق گزاره	ندارد	برای همه چیز می‌توان طول عمر مفید و تاریخ‌مصرف فرض کرد.
تعهد مطلق به صدق گزاره منفی	ندارد	هرگز نمی‌توان مردمی را تصوّر کرد که از این چشم‌اندازهای مبارک دل‌زده شوند.
تعهد مطلق به صدق گزاره منفی	مجاز نبودن، نباید	عزیزان! نادانسته‌ها را جز با تجربه‌ی خود یا گوش سپردن به تجربه‌ی دیگران نمی‌توان دانست.
تعهد مطلق به صدق گزاره	مجاز نبودن، نباید	حقیقت را از دشمن و پیاده‌نظامش نمی‌توان شنید.
تعهد مطلق به صدق گزاره در زمان گذشته	ندارد	قیام‌های مارکسیستی و امثال آن نمی‌توانست برای انقلابی که از متن ایمان و معرفت اسلامی پدید آمده است، الگو محسوب شود.
تردید در صدق گزاره	ندارد	اگر آن روز گمان آمریکا آن بود که با چند ایرانی خودفروخته یا با چند هواپیما و بالگرد خواهد توانست بر نظام اسلامی و ملت ایران فائق آید.
تعهد مطلق به صدق گزاره منفی	مجاز نبودن، نباید	این‌ها ثروت عظیمی برای کشور است که هیچ اندوخته‌ی مادی با آن مقایسه نمی‌تواند شد.
تعهد مطلق به صدق گزاره	ترغیب مخاطب	بی‌شک شما جوانان مؤمن و پُر تلاش خواهید توانست این عیب بزرگ را برطرف کنید.
تعهد مطلق به صدق گزاره	ندارد	بدون این کلید اساسی همه‌ی قفل‌ها، هیچ گامی نمی‌توان برداشت.
تعهد مطلق به صدق گزاره منفی	مجاز نبودن، نباید	این ثمر شجره‌ی طیبه‌ی انقلاب را با تأویل و توجیه‌های ساده‌لوحانه و بعضاً مغرضانه، نمی‌توان در خطر قرارداد.

(منبع: نویسندگان مقاله)

#### د- تحلیل انسجام متن

پیوندهای صوری بین جملات یک متن وجود دارد که انسجام خواننده می‌شوند. انسجام در بردارنده کلمات ربطی است که نشانگر روابط منطقی بین جملات باشند. هرگونه ویژگی صوری متن که دارای نشانه‌ای از پیوند بین یک جمله و جمله‌ای دیگر به دست دهد، ویژگی انسجامی نامیده می‌شود (Fairclough, 1996, p 130). کاربرد پررنگ حرف ربط «اما»، عمدتاً ناظر به هدف فاصله‌گذاری و نمایش تفاوت‌هایی صورت می‌گیرد که پیشتر در تحلیل واژگان متضاد به آن اشاره شده است. هم‌چنین فاصله‌گذاری‌ها



برای توضیح مفاهیم و به صورت دو اسلوب «الف» هست، اما «ب» نیست و یا «الف» نیست، اما «ب» هست، به کار گرفته شدند که این همه حاکی از تلاش مولد متن برای تبیین است.

جدول شماره ۳-حروف ربط، نوع، کارکرد و بسامد آن‌ها در بیانیه‌ی گام دوم

تکرار	کارکرد	نوع حرف ربط	حرف ربط
۱۸	هم‌پایه‌ساز	ساده	اما
۹	هم‌پایه‌ساز	ساده	ولی
۹	هم‌پایه‌ساز	ساده	نیز
۸	شرط / مشروط ساختن	ساده	اگر
۴	نتیجه‌گیری	ساده	پس / بنابراین
۱	اقامه دلیل	ساده	زیرا / چون

(منبع: نویسندگان مقاله)

#### ۴-۱-۳- ساختارهای متنی

در بیانیه گام دوم، به‌طور کلی ساختار متن به سه بخش ویژگی‌های ممتاز انقلاب، سرگذشت چهل ساله انقلاب و توصیه‌هایی به جوانان جهت پیشرفت ایران اسلامی و ایجاد تمدن نوین اسلامی تقسیم می‌شود. آیت‌الله خامنه‌ای بخش ابتدایی را جهت مقدمه و ورود به مباحث اصلی مطرح کرده است. در بخش میانی، سرگذشت چهل ساله انقلاب اسلامی در دل مباحثی چون ضرورت بازخوانی مسیر طی شده، یادآوری برخی تجربه‌های ارزشمند، جمع‌بندی گام اول و درنهایت تحلیل وضعیت فعلی طرح می‌شود. در بخش انتهایی، نویسندگان توصیه‌هایی را به جوانان در قالب لوازم دستیابی به هدف و سرفصل‌های مختلفی همچون علم و پژوهش، معنویت و اخلاق، اقتصاد و غیره را بیان می‌کند. در این بخش توصیه اساسی و کلیدی نگاه خوش‌بینانه به آینده و امید صادق و متکی به واقعیت‌های عینی مورد تأکید قرار گرفته است. بنابراین بیانیه گام دوم دارای نظم منطقی مشخصی در ساختار متنی خود بوده و نویسندگان مطالب را به‌طور سازمان‌مند و هدفمند پیش برده است.

#### ۵- مرحله‌ی تفسیر

تفسیرها ترکیبی از محتویات متن و ذهنیت مفسر است. مقصود فرکلاف از «ذهنیت مفسر»، دانش زمینه‌ای است که مفسر در تفسیر متن به کار می‌بندد. در حقیقت از منظر مفسر ویژگی‌های صوری متن به‌منزله سرنخ‌هایی هستند که عناصر دانش



زمینه‌ای ذهن مفسر را فعال می‌سازند و تفسیر، محصول ارتباط متقابل این سرخ‌ها و دانش زمینه‌ای ذهن مفسر خواهد بود (Fairclough, 1996, p 141).

### ۵-۱- بافت موقعیتی و نوع گفتمان

فر کلاف نظم اجتماعی را منبعث از مقتضیات موقعیتی می‌داند. بررسی موقعیت نیز ریشه در «چیستی ماجرا»، «طرف‌های درگیر در ماجرا»، «روابط میان افراد درگیر در ماجرا» و در نهایت «نقش زبان» دارد. هر یک از موضوعات مذکور، به ترتیب، رابطه متناظری با محتوا، فاعلان، روابط و پیوستگی‌ها دارند (Fairclough, 1996, p 146-149). شکل شماره سه نشان می‌دهد مفسرین چگونه بافت موقعیتی را تفسیر می‌کنند و چگونه این تفسیر نوع گفتمان مربوطه را مشخص می‌کند.



نمودار شماره ۴- بافت موقعیتی و نوع گفتمان (منبع: کتاب تحلیل انتقادی گفتمان اثر نورمن فر کلاف)

### ۵-۱-۱- چیستی ماجرا

جهت بررسی چیستی ماجرا می‌بایست به عناصر «فعالیت»، «عنوان» و «هدف» در مسئله انتخاب شده توجه کرد. فعالیت انجام‌شده در این ماجرا، صدور و انتشار بیانیه عمومی است. عنوان فعالیت انجام‌شده «بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی» است. پیرامون هدف ماجرا نیز می‌توان به دستیابی به تمدن نوین اسلامی و ارائه نکات و رهنمودهایی جهت به ثمر نشاندن گام دوم انقلاب و تکمیل و متمیم نظام اسلامی اشاره کرد.



### ۵-۱-۲- طرف‌های درگیر در ماجرا

در یک‌سوی فعالیت صدور بیانیه، مولد متن یعنی آیت‌الله خامنه‌ای قرار دارد که در جایگاه رهبر جمهوری اسلامی ایران اقدام به انتشار این بیانیه نموده است. در سوی دیگر، عموم مردم ایران اسلامی قرار دارند.

### ۵-۱-۳- روابط میان افراد درگیر در ماجرا

منظور از روابط میان مشارکین، مناسبات قدرت و ارتباط اجتماعی میان طرف‌های درگیر در گفتمان است. در این بیانیه مولد متن با توجه به اصل یک‌صد و دهم قانون اساسی، ضمن بیان سیاست‌های کلی و راهبردی نظام، نگرشی تعاملی، فراجناحی و همسو با ملت ایران داشته و به دنبال ایجاد فضای گفتامی و پیشبرد اهداف بیانیه در راستای پیشرفت کشور است.

### ۵-۱-۴- نقش زبان در پیشبرد ماجرا

بیانیه‌ی گام دوم دارای زبانی نوشتاری است. در این متن، مولد از ادبیات بیانیه‌نویسی و ظرفیت زبان در انتقال و تبیین مفاهیم بیانیه استفاده کرده است که اقتضای آن لحن تبیینی و توصیه‌محور از یک‌سو و در نظر گرفتن گستره وسیع مخاطبان از سوی دیگر است.

### ۵-۲- بافت بینامتنی و پیش‌فرض‌ها

در بررسی بینامتنی به زمینه‌های مشترک و پیش‌فرض‌های مشارکین توجه می‌شود و به عبارتی دیگر متن از دریچه تاریخی نگریسته می‌شود (Fairclough, 1996, p 152). در بیانیه باید در جستجوی سرخ‌هایی بود که متن مورد نظر را به سایر متونی متصل کند که به لحاظ محتوایی با آن ارتباط داشته یا آن را پشتیبانی می‌کنند.

### ۵-۲-۱- پیش‌فرض‌ها

متن بیانیه دارای پیش‌فرض‌های بسیاری است که متناسب با اقتضای متن و هدف آن، در تبیین واقعه انقلاب اسلامی است. پیش‌فرض‌های مذکور، نتیجه‌ای جمعی و حاصل دانش زمینه‌ای مشترک مولد متن و مشارکین در دوره‌ی انقلاب است. متن در تبیین دستاوردهای انقلاب اسلامی به موارد هفت‌گانه‌ی اشاره می‌کند که همگی دارای پیش‌فرض هستند. حفظ ثبات و امنیت کشور و تمامیت ارضی، افزایش مشارکت مردمی در مسائل سیاسی، تحقق بینش سیاسی آحاد مردم، دستاوردهای مبارزه با بی‌عدالتی نمونه‌ای از پیش‌فرض‌های بیانیه در تعامل با مخاطبین است. استفاده از پیش‌فرض‌ها در متن بیانیه، همراه ساختن مخاطبین باتجربه زیسته انقلاب به جهت یادآوری و احصاء بوده و خبر از قطعیت مولد متن نسبت به عبارات پیش‌فرض می‌دهد.





### ۵-۲-۲- شیوهی نفی

به عقیده‌ی فر کلاف افزون بر صرف پیش فرض محسوب کردن عناصری از بافت بینامتنی، تولیدکنندگان متون می‌توانند پیش فرض‌ها را مورد تردید و مجادله قرار دهند و یک روش مهم در این خصوص شیوهی نفی است (Fairclough, 1996, p 154). بیانیه‌ی گام دوم انقلاب اسلامی در سه جا، پیش‌فرض‌های مابین مولد و مشارکین را نفی می‌کند. الف- «رهزنان فکر و عقیده و آگاهی بسیارند؛ حقیقت را از دشمن و پیاده‌نظامش نمی‌توان شنید.»

ب- اینکه کسی گمان کند که «مشکلات اقتصادی صرفاً ناشی از تحریم است، پس راه حل، زانو زدن در برابر دشمن است» خطایی نابخشودنی است.

ج- «استقلال» نباید به معنی زندانی کردن سیاست و اقتصاد کشور در میان مرزهای خود، و «آزادی» نباید در تقابل با اخلاق و قانون و ارزش‌های الهی و حقوق عمومی تعریف شود.

در هر سه مورد، مخاطب متن درمی‌یابد که سه نگاه مذکور از جمله شنیدن حقیقت از دشمن تفاسیر رایجی در جامعه‌ی ایرانی محسوب می‌شوند.

### ۵-۲-۳- ارتباط بینامتنی

بیانیه‌ی گام دوم، از آنجا که در مقام تبیین واقعه انقلاب اسلامی و مسیر طی شده است، به حوادث و رویدادهای بینامتنی زیادی اشاره می‌کند.

جدول شماره ۴- اشاره‌های بینامتنی در بیانیه‌ی گام دوم انقلاب اسلامی

متن بیانیه‌ی گام دوم انقلاب اسلامی	اشاره بینامتنی به واقعه‌ی تاریخی
اکنون با گذشت چهل دهه‌ی فجر، یکی از آن دو کانون دشمنی نابودشده و دیگری با مشکلاتی که خبر از نزدیکی احتضار می‌دهند، دست‌وپنجه نرم می‌کند!	فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی: اتحاد شوروی که یکی از دو ستون اصلی نظام دوقطبی پس از جنگ جهانی دوم را تشکیل می‌داد، از پاسخگویی به نیازهای مردم این کشور بازماند و سرانجام در سال ۱۹۹۱ فروپاشید (کولایی، ۱۳۷۲، ص ۳۲۱).
در هیچ معرکه‌ای حتی با آمریکا و صدام، گلوله‌ی اول را شلیک نکرده ... پس از حمله‌ی دشمن از خود دفاع کرده و البته ضربت متقابل را محکم فرود آورده است.	شروع جنگ تحمیلی: در ۳۱ شهریور ۱۳۵۹ ارتش عراق هجوم وسیعی را به ایران آغاز کرد، پنج روز پیش از آن صدام در سخنرانی خود اعلام کرده بود که موافقت‌نامه‌ی ۶ مارس ۱۹۷۵ الجزیره از نظر عراق کان لم یکن تلقی می‌شود (بهروزی، ۱۳۸۴، ص ۲۷).



اشاره بینامتنی به واقعه‌ی تاریخی	متن بیانیه‌ی گام دوم انقلاب اسلامی
<p>روی کار آمدن رضاشاه و سپس محمدرضا: در سال ۱۹۲۵ سید ضیاء طباطبایی، روزنامه‌نگار و سیاستمدار هواخواه انگلیس به‌اتفاق رضاخان، کودتایی بدون خونریزی را اجرا کردند. اگرچه انگلستان به‌شکل فعال در برنامه‌ریزی و مدیریت لجستیکی این کودتا مشارکت نداشت، اما مقدمات لازم برای آن را پیشاپیش مهیا ساخته بود (میلانی، ۱۳۸۱، ص ۷۷). در پنجم شهریور ۱۳۲۰ محمدعلی فروغی جای منصورالملک را در سمت نخست‌وزیری گرفت و با بیرون کردن رضاشاه از ایران، محمدرضا را جانشین وی کرد. علت اصلی موافقت انگلیسی‌ها با جانشینی محمدرضا فقدان شخصیتی بود که بتوانند به جای رضاشاه مستقر سازند (سفری، ۱۳۷۱، ص ۳۰-۱۶).</p>	<p>رژیم فاسد طاغوت علاوه بر وابستگی و فساد و استبداد و کودتایی بودن، اولین رژیم سلطنتی در ایران بود که به دست بیگانه و نه به زور شمشیر خود بر سر کار آمده بود.</p>
<p>انقلاب‌های مارکسیستی در روسیه، چین و آمریکای لاتین: انقلاب ۱۹۱۷ روسیه، جنبشی اعتراضی، علیه امپراتوری روسیه بود که در دو مرحله انقلاب فوریه و انقلاب اکتبر ۱۹۱۷ به سرنگونی حکومت تزارها و برپایی اتحاد جماهیر شوروی انجامید (کولائی، ۱۳۷۲، ص ۱۳). انقلاب کمونیستی چین که توسط حزب کمونیست چین و رهبری مائو شکل گرفت منجر به تشکیل حکومت جمهوری خلق چین در سال ۱۹۴۹ گشت (شاهنده، ۱۳۶۵، ص ۲۲). انقلاب کوبا توسط جنبش ۲۶ ژوئیه و به رهبری فیدل کاسترو صورت گرفت؛ در ۱۹۵۹ انقلاب پیروز گشته و دیکتاتوری باتیستا پایان می‌گیرد (بازرگان، ۱۳۸۷، ص ۳۷).</p>	<p>بدیهی است که قیام‌های مارکسیستی و امثال آن نمی‌توانست برای انقلابی که از متن ایمان و معرفت اسلامی پدید آمده است، الگو محسوب شود.</p>
<p>حمایت کشورهای جهان از عراق در طول جنگ تحمیلی: نماینده آمریکا در سازمان ملل اظهار داشت که اگر عراق از آمریکا کمک بخواهد، هرگونه امکانات نظامی را در اختیار عراق قرار خواهد داد. شوروی نیز از طریق کشورهای اروپای شرقی، کمبود نیازمندی‌های ارتش عراق را جبران می‌کرده است. موضع چین در برابر جنگ تعیین‌کننده نبود اما موضع این کشور بدون توجه به آغازکننده‌ی جنگ اتخاذ شد (اردستانی، ۱۳۷۸، ص ۹۶-۸۷).</p>	<p>معجزه‌ی پیروزی در جنگ هشت‌ساله و شکست رژیم بعثی و پشتیبانان آمریکایی و اروپایی و شرقی‌اش را پدید آورد.</p>
<p>تسخیر سفارت آمریکا و تعطیلی سفارت اسرائیل در ایران: ۱۳ آبان ۱۳۵۸، دانشجویان پیرو خط امام توانستند سفارت‌خانه را به‌طور کلی تسخیر نمایند. در ۱۴ آبان، امام خمینی ایالات‌متحده را «شیطان بزرگ» و سفارت‌خانه آن‌ها را «لانه جاسوسی» نامید (موسویان، ۱۳۹۳، ص ۱۱۳-۱۲۱). پس از پیروزی انقلاب اسلامی، بلافاصله روابط ایران و رژیم صهیونیستی قطع شد و سفارت سابق این رژیم در اختیار فلسطینی‌ها قرار گرفت (حاجی‌یوسفی، ۱۳۸۲، ص ۲۸).</p>	<p>اگر آن روز چالش با آمریکا بر سر کوتاه کردن دست عمال بیگانه یا تعطیلی سفارت رژیم صهیونیستی در تهران یا رسوا کردن لانه‌ی جاسوسی بود.</p>



متن بیانیه‌ی گام دوم انقلاب اسلامی	اشاره بینامتنی به واقعه‌ی تاریخی
<p>امروز چالش بر سر حمایت جمهوری اسلامی از مبارزات مجاهدان فلسطینی در قلب سرزمین‌های اشغالی و دفاع از پرچم برافراشته‌ی حزب‌الله و مقاومت در سراسر این منطقه است.</p>	<p>حضور ایران در سوریه و حمایت از جریان مقاومت: جمهوری اسلامی از جمله مهم‌ترین بازیگران حاضر در بحران سوریه و قدرتمندترین پشتیبان منطقه‌ای سوریه محسوب می‌شود (Sutherland, 2013, P 3). جمهوری اسلامی نبرد با اسرائیل را یک پیکار عقیدتی و دینی می‌داند (سادات، ۱۳۹۴، ص ۹۲).</p>
<p>اگر آن روز گمان آمریکا آن بود که با چند ایرانی خودفروخته یا با چند هواپیما و بالگرد خواهد توانست بر نظام اسلامی و ملت ایران فائق آید.</p>	<p>واقعه طیس: عملیات طیس برای آزادسازی آمریکایی‌های گروگان گرفته‌شده انجام شد (یکوئیت، ۱۳۶۷، ص ۸). در هنگام اجرای عملیات بالگردهای آمریکایی دچار نقص فنی و حادثه شدند و عملیات به‌طور کامل شکست خورد.</p>
<p>سنگ بنای یک انقلاب علمی در کشور گذاشته‌شده و این انقلاب، شهیدانی از قبیل شهدای هسته‌ای نیز داده است.</p>	<p>ترور دانشمندان هسته‌ای ایران: در سال‌های اخیر حداقل پنج دانشمند هسته‌ای ایران مورد هدف حملات تروریستی قرار گرفته‌اند که اغلب این اتفاقات به سازمان اطلاعات اسرائیل (موساد) و گروه مجاهدین خلق (منافقین) نسبت داده می‌شود (Hecker and Milani, 2015, P 2-4).</p>

(منبع: نویسندگان مقاله)

## ۶- مرحله‌ی تبیین

تبیین به شالوده اجتماعی و تغییرات دانش زمینه‌ای و البته بازتولید آن در جریان کنش گفتمانی می‌پردازد. هدف از مرحله تبیین، توصیف گفتمان به‌عنوان بخشی از یک فرآیند اجتماعی است. تبیین گفتمان را به‌عنوان کنش اجتماعی توصیف می‌کند و نشان می‌دهد که چگونه ساختارهای اجتماعی، گفتمان را تعیین می‌بخشند؛ هم‌چنین تبیین نشان می‌دهد که گفتمان‌ها چه تأثیرات بازتولیدی می‌توانند بر آن ساختارها بگذارند، تأثیراتی که منجر به حفظ یا تغییر آن ساختارها می‌شوند. دانش زمینه‌ای واسطه تعیین اجتماعی و این تأثیرات است، به این معنا که ساختارهای اجتماعی به دانش زمینه‌ای شکل می‌دهند. منظور از ساختارهای اجتماعی مناسبات قدرت است و هدف از فرآیندها و اعمال اجتماعی، فرآیندها و اعمال مربوط به مبارزه اجتماعی است. بنابراین تبیین عبارت است از دیدن گفتمان به‌عنوان جزئی از روند مبارزه اجتماعی در ظرف مناسبات قدرت (Fairclough, 1996, p 163). به این ترتیب بر اساس روش فر کلاف، در مرحله تبیین از یک‌سو میزان تأثیرپذیری گفتمان از ساختارهای نهادی و اجتماعی و از سوی دیگر، میزان الهام بخشی این ساختارها از گفتمان سنجیده می‌شود.

۶-۱- میزان تأثیرپذیری گفتمان از ساختارهای نهادی و تأثیرگذاری بر آن



در مورد این بخش از مرحله تبیین می‌توان اشاره داشت که اساساً بیانیه‌ها، نامه‌ها و ابلاغیه‌های حضرت آیت‌الله خامنه‌ای از حیث نهادی و در ساختار حاکمیتی جمهوری اسلامی، محصول فرآیند تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی نهاد و مجموعه منتسب به رهبری نظام است. لذا جهت بررسی تأثیرپذیری بیانیه از ساختارهای نهادین، می‌بایست به تفسیر و تصویرسازی حضرت امام خمینی و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به‌عنوان رهبران انقلاب اسلامی، پیرامون ماهیت و کارکرد این جایگاه پرداخت که آثار آن در شاکله بیانیه مذکور نیز جلوه یافته است.

تفکر و سیره عملی حضرت امام خمینی، تأثیرات عمده‌ای بر اندیشه و عملکرد حضرت آیت‌الله خامنه‌ای و به‌طور کلی بر خط‌مشی نهاد رهبری داشته است. امام خمینی در بیانات مختلف خود تأکید فراوانی بر عقیده «ما می‌توانیم» داشتند. ایشان در سخنرانی خود در ۳۱ فروردین ۱۳۶۰ بیان می‌کنند که «این پیروزی که شما به دست آوردید، برای این که باورتان آمده بود که می‌توانید؛ اگر افکار تان و باورتان این باشد که ما می‌توانیم مستقل باشیم و وابسته به غیر نباشیم، خواهید توانست» (خمینی، ۱۳۹۳، ص ۳۰۸). در بیانیه گام دوم نیز آمده است: «مدیریت‌های جهادی الهام گرفته از ایمان اسلامی و اعتقاد به اصل «ما می‌توانیم» که امام بزرگوار به همه‌ی ما آموخت، ایران را به عزّت و پیشرفت در همه‌ی عرصه‌ها رسانید».

در چارچوب اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، از جمله تأثیراتی که ساختار رهبری بر بیانیه گذاشته است می‌توان به مؤلفه «حفاظت و صیانت از نظام و انقلاب» اشاره کرد. در بیانات نویسنده جملاتی همچون «وظیفه‌ی رهبری آنجایی است که احساس کند یک حرکتی دارد انجام می‌گیرد که این حرکت، مسیر نظام را دارد منحرف می‌کند؛ اینجا وظیفه‌ی رهبری است. مسئولیت رهبری حفظ نظام و انقلاب است» (دیدار کارگزاران نظام، ۹۷/۴/۱۹) وجود دارد که تأثیرات آن در برخی عبارات بیانیه مانند «شما باید که باید کارآموده و پُرانگیزه از انقلاب خود حراست کنید.» دیده می‌شود.

«امیدبخشی به مردم» از دیگر مؤلفه‌های نهادی این جایگاه محسوب می‌شود. امام خمینی در هفدهم اسفند ۱۳۵۷ در این رابطه بیان می‌کنند «امید من به شما توده جوان و محصل است. من امید این را دارم که مقدرات مملکت ما بعد از این به دست شما عزیزان بیفتد و مملکت ما را شما عزیزان حفظ کنید» (خمینی، ۱۳۹۳، ص ۳۵۰). هم‌چنین آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرمایند: «ساسی‌ترین نیاز کشور، ایجاد روحیه امید به آینده، نشاط، و خودباوری در نسل جوان است» (دیدار معلمان و اساتید خراسان شمالی، ۹۷/۱/۲۰)؛ این اصل در روح بیانیه تبلور یافته و به انحاء مختلف همچون «اما



پیش از همه‌چیز، نخستین توصیه‌ی من امید و نگاه خوش‌بینانه به آینده است.» مورد اشاره نویسنده قرار گرفته است.

از جمله دیگر مباحثی که در رویکرد رهبران انقلاب اسلامی وجود داشته و بر بیانیه تأثیرگذار بوده، می‌توان به موضوع «استکبارستیزی و عدم ظلم‌پذیری» اشاره کرد. امام خمینی در ۲۴ اردیبهشت ۱۳۵۸ به‌طور صریح مسئله «مقابله با استکبار و عدم پذیرش ظلم» را مطرح کرده‌اند که: «در تمام اقشار عالم مستضعفین بپاخیزند. وراثت از مستضعفین است؛ مستکبرین غاصب‌اند، مستکبرین باید از میدان خارج بشوند. ما مستکبرین ایران را از صحنه بیرون کردیم، و به جای آن مستضعفین نشستند» (خمینی، ۱۳۹۳، ص ۲۹۲). آیت‌الله خامنه‌ای نیز بیان می‌کنند: «مسلمان‌ها باید در مقابل استکبار بایستند؛ مسلمان‌ها باید در مقابل زورگویی آمریکا و بقیه زورگوه‌های عالم بایستند؛ اگر این را رعایت نکنند، ذلیل خواهند شد» (دیدار شرکت‌کنندگان در مسابقات قرآن، ۹۷/۲/۶). در بیانیه گام دوم نیز جملاتی مانند: «همه‌ی راه‌حل‌ها در داخل کشور است. این که کسی گمان کند که مشکلات اقتصادی صرفاً ناشی از تحریم است و علت تحریم هم مقاومت ضد استکباری و تسلیم نشدن در برابر دشمن است؛ پس راه‌حل، زانو زدن در برابر دشمن است، خطایی نابخشودنی است» ظهور یافته است.

اما در مورد تأثیرگذاری گفتمان بیانیه بر ساختار نهادی رهبری می‌توان به مسائلی مانند تأثیرگذاری بر بیانات آیت‌الله خامنه‌ای و انتصاب‌ها و نامه‌های ابلاغ‌شده و همچنین تأثیر بر مطالبات اقشار مختلف از نهاد رهبری اشاره نمود. بیانیه اولین تأثیر را بر روی مولد متن گذاشته است. در سخنرانی ۱۳۹۸/۱/۱، ایشان در این باره بیان داشتند: «تجاوب قشرهای مختلف به بیانیه گام دوم، بسیار بجا و خرسندکننده بود. آمادگی در کل کشور بخصوص در بین جوان‌ها هست؛ از این آمادگی حداکثر استفاده را مسئولین کشور باید بکنند» هم‌چنین ایشان در اول خرداد ۱۳۹۸ به تشریح چهار نقطه اصلی بیانیه گام دوم و تبیین اهمیت فوق‌العاده ایجاد یک حرکت عمومی برای رسیدن به چشم‌انداز روشن انقلاب پرداختند. این چهار نقطه اصلی، ۱- عظمت وقوع و ماندگاری انقلاب اسلامی ۲- عظمت کارکرد انقلاب اسلامی تا به امروز ۳- عظمت چشم‌اندازی که انقلاب اسلامی باید به آن برسد و ۴- عظمت نقش نیروی جوان متعهد در مسیر پیش رو، هستند.

برخی نامه‌ها و ابلاغیه‌های منتشرشده از سوی آیت‌الله خامنه‌ای نیز متأثر از گفتمان بیانیه گام دوم است. به‌عنوان نمونه در نامه انتصاب آقای رئیسی به ریاست قوه قضائیه در تاریخ ۹۷/۱۲/۱۶ آمده است: «دستگاه عدالت با نفسی تازه و ... دوران جدیدی را



که زینده‌ی گام دوم انقلاب است، با قدرت و جدیت آغاز کند.» و یا در نامه انتصاب سرلشکر جعفری به فرماندهی قرارگاه فرهنگی و اجتماعی سپاه در ۹۸/۲/۱ بر لزوم محوریت قرار گرفتن بیانیه گام دوم در برنامه‌ریزی و پیشبرد فعالیت‌های این بخش تأکید شده است.

از سوی دیگر بیانیه گام دوم با ترسیم خط‌مشی و تبیین فضای گفتمانی نظام انقلابی و ایجاد روحیه‌ای مطالبه‌گر و پیگیر تا به نتیجه رسیدن اهداف تعیین شده، بر خواسته‌ها و مطالبات اقشار مختلف از نهاد حاکمیت به‌ویژه نهاد مولد بیانیه، تأثیر گذاشته است. به‌عنوان مثال در دیدار طلاب حوزه‌های علمیه در تاریخ ۹۸/۲/۱۸ با حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، مطالباتی از سوی قشر روحانیت مطرح می‌شود که در برخی از آن‌ها مانند «لزوم فرصت دادن به طلاب جوان و نخبه برای پذیرش مسئولیت در گام دوم انقلاب» و «لزوم تشکیل بدنه کارشناسی جوان از میان طلاب انقلابی برای تدوین برنامه‌ها و مأموریت‌ها جهت تحقق گام دوم» از این دست موارد است.

۶-۲- میزان تأثیرپذیری گفتمان از ساختارهای اجتماعی و تأثیرگذاری بر آن  
فر کلاف مرحله‌ی تبیین را متضمن ترسیم چشم‌انداز خاصی درباره‌ی دانش‌زمینه‌ای می‌داند. این بدان معناست که پیش‌فرض‌های مربوط به فرهنگ، مناسبات اجتماعی و هویت‌های اجتماعی که خود جزئی از دانش‌زمینه‌ای هستند، توسط مناسبات قدرت در جامعه یا نهاد تعیین می‌شوند و متقابلاً بر آن اثر می‌گذارند (Fairclough, 1996, p. 166). عمده عناصر ذکر شده یا برگرفته از فرهنگ و هویت «جامعه‌ی اسلامی ایران» با رویکرد تاریخی و تجربه‌زیسته ایرانی بوده یا به نحوی از آن اثر پذیرفته‌اند. از این رو می‌توان وقوع رویدادهایی مانند انقلاب مشروطه، نهضت ملی کردن نفت، قیام هفده شهریور و دفاع مقدس را شواهدی بر روحیه‌ی استقلال‌طلب، استکبارستیز، عزت‌مند و ترقی‌خواه جامعه‌ی ایران قلمداد کرد. عناصر گفتمان بیانیه شامل استقلال، آزادی، اخلاق و معنویت، عدالت و مبارزه با فساد، عزت در روابط خارجی، استکبارستیزی، پیشرفت، علم‌آموزی، مشارکت مردمی، امیدبخشی، حفاظت و صیانت از نظام و انقلاب، باور به اصل «ما می‌توانیم» و انقلابی‌گری است.

از سوی دیگر مؤلف بیانیه، با گزینش فعال عناصر دانش‌زمینه‌ای جامعه‌ی اسلامی ایران و بازتولید آن‌ها در قالب توصیفات و توصیه‌ها، ادبیات منحصر به فردی را تولید کرده است که بر مخاطبین بیانیه اثر می‌گذارد. ادبیات بازتولید شده در تعامل با قدرت ساختاری توسط دستگاه‌ها و نهادهای حاکمیتی جمهوری اسلامی ایران ترویج شده و به آن عمل می‌شود. به کارگیری اصطلاحاتی چون نظام انقلابی، مدیریت جهادی و



اقتصاد مقاومتی حکایت از آن دارد که مولد متن رابطه‌ای «خلاق» با دانش زمینه‌ای داشته و با ترکیب مبتکرانه اجزای آن به دنبال ایجاد تحول در دانش زمینه‌ای بوده است.

## ۵- بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

### ۵-۱- بحث

مطالعات پیشین در این زمینه بسیار محدود بوده و پژوهش نمایه‌شده معینی تاکنون منتشر نشده است. با این وجود این پژوهش با نگاهی نو و رویکرد گفتمانی و زبانی، به تحلیل و شناخت ابعاد ایدئولوژیک و سیاسی بیانیه گام دوم پرداخته است.

### ۵-۲- نتیجه‌گیری

در مرحله «توصیف»، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی از حیث واژگان، دستور زبان، انسجام متن و ساختارهای متنی مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج تحقیق در این بخش نشان می‌دهد متن بیانیه رسمی بوده اما مولد متن با استفاده از واژگان و دستور زبان، حس قرابت، اعتماد و همبستگی را در مخاطب ایجاد کرده است. نویسنده آنجا که در مقام نقد حکومت اسلامی قرار دارد، از حسن تعبیر اجتناب کرده و به بیان نقاط ضعف با کلماتی صریح و تند پرداخته است.

در مورد ارزش‌های رابطه‌ای در عموم جملاتی که از «باید» بهره گرفته شده، مولد متن به دنبال توصیه و امر بدون الزام و اجبار، نسبت به پیگیری و انجام اهداف خرد و کلان بیانیه است. در این بخش نویسنده با استفاده از افعال «توانستن» بر خودباوری ملی تأکید نموده و از افعال «نتوانستن» عموماً به عنوان مجاز نبودن بهره برده است. ضمیر «ما» که در دو وجه نسل انقلاب و ملت ایران اسلامی استفاده شده، نشانگر همسویی نویسنده و مردم جهت تحقق این گام راهبردی بوده و در حقیقت اینجا ضمیر «ما» به گونه‌ای عهده‌دار همسان‌سازی رهبر با مردم است. در بیانیه گام دوم در تمام مواردی که از ضمیر «شما» استفاده شده، خطاب حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به جوانان ایران اسلامی بوده که در واقع نمایانگر گویشی هم‌صدا و هم‌بسته میان مولد و مخاطب متن است.

با تجزیه و تحلیل ارزش‌های تجربه‌ای در متن، درمی‌یابیم که نویسنده با مشارکت دادن مردم و حاکمیت، آن‌ها را به عنوان کنشگری فعال، هم‌بسته و همسو جهت عملیاتی نمودن گام دوم ترغیب کرده است. هم‌چنین بهره‌گیری از جملات مجهول در بیانیه از آن جهت دارای ارزش تجربه‌ای است که در یک گفتمان آشنا و ملموس با مخاطب، به حذف فاعل و کنشگر جمله می‌پردازد تا حس قرابت و همسویی در



متن ایجاد شود. پیرامون ارزش‌های بیانی متن، افعال به کاررفته حاکی از تعهد مطلق نویسنده به صدق گزاره‌های بیانیه و شفافیت دیدگاه مؤلف در جهان بینی وی بوده و از همین رو افعال کمکی وجهی نظیر ممکن بودن و محتمل بودن در متن بیانیه مورد استفاده قرار نگرفته است.

بررسی داده‌ها در تحلیل انسجام متن و تضاد معنایی واژگان نشان می‌دهد کاربرد پررنگ حرف ربط «اما»، عمدتاً ناظر به سه هدف فاصله‌گذاری و نمایش تفاوت‌های ایدئولوژیک و عملکردی با غرب و حکومت پهلوی، نقد حکومت اسلامی، فاصله‌گذاری میان وضع موجود و مطلوب و امیدبخشی است. در بیانیه به‌طور کلی ساختار متن به سه بخش ویژگی‌های ممتاز انقلاب اسلامی، سرگذشت چهل ساله انقلاب و توصیه‌هایی به جوانان جهت پیشرفت کشور و ایجاد تمدن نوین اسلامی تقسیم می‌شود. متن گفتمان دارای نظم منطقی مشخصی بوده و نویسنده با هدف یادآوری روحیه و آرمان‌های اصیل انقلاب به نسل جدید، تصویر فراز و نشیب‌های راه دشوار چهل ساله و با ایجاد فضای گفتمانی مثبت و سازنده جهت برهم زدن پیش‌داوری‌ها مطالب را به‌طور سازمان‌مند و هدفمند پیش برده است.

در این بیانیه مولد متن با نگرشی تعاملی، هم‌سو و فراجناحی و از طریق مواردی چون نظم ساختاری متن، به‌کارگیری واژگان و جملات ارتباطی و اتخاذ لحن صمیمی و سازنده در عین رسمیت، توانسته از ظرفیت زبان در انتقال و تبیین مفاهیم بیانیه استفاده کند. نتایج تحقیق گویای آن است که بیانیه دارای پیش‌فرض‌هایی است که حاصل دانش زمینه‌ای مشترک مولد متن و مشارکین در دوره‌ی چهل ساله‌ی انقلاب است. بررسی زمینه‌های بینامتنی نمایانگر تأکید مؤلف بر خودباوری و درس‌آموزی از حوادثی است که در خلال متن بیانیه به آن‌ها اشاره شده است.

در مرحله تبیین از یک‌سو جهت بررسی تأثیرپذیری بیانیه گام دوم از ساختارهای نهادی، به تفسیر رهبران انقلاب اسلامی از ماهیت و کارکرد نهاد رهبری پرداخته‌ایم؛ و از سوی دیگر پیرامون تأثیرگذاری گفتمان بیانیه بر ساختار نهاد رهبری، مسائلی همچون تأثیرگذاری بر بیانات، انتصاب‌ها و نامه‌های ابلاغ‌شده نویسنده و هم‌چنین تأثیر بر مطالبات اقشار مختلف از نهاد رهبری مورد توجه نگارندگان مقاله قرار گرفته است. بررسی‌ها نشان می‌دهد بیانیه برگرفته از گفتمان دانش زمینه‌ای «جامعه‌ی اسلامی ایران» و تأثیرگذار بر آن است. مؤلف بیانیه با گزینش فعال عناصر دانش زمینه‌ای جامعه اسلامی ایران و بازتولید آن‌ها در قالب توصیفات و توصیه‌ها، گفتمان منحصر به فردی را تولید کرده است که بر مخاطبین بیانیه اثر می‌گذارد. هم‌چنین ادبیات بازتولید شده





در تعامل با قدرت ساختاری توسط دستگاه‌ها و نهادهای حاکمیتی جمهوری اسلامی ایران ترویج شده و به آن عمل می‌شود.

### ۵-۳- پیشنهادها

- پژوهش پیرامون میزان اثرگذاری اجتماعی و حاکمیتی بیانیه گام دوم
- تحقیق در مورد نحوه و میزان دریافت اهداف بیانیه توسط مخاطبان آن
- بررسی عمق عملیاتی شدن بیانیه در سطح ساختاری و پیگیری آن توسط کارگزاران

### ۶- منابع

#### ۶-۱- منابع فارسی

##### الف) مقاله‌ها

۱. آقاگل زاده، فردوس، (۱۳۸۶). رویکردهای غالب در تحلیل گفتمان انتقادی، فصلنامه زبان و زبان‌شناسی، دوره بهار و تابستان (شماره پنجم)، ۵۴-۳۹.
۲. حاجی یوسفی، امیرمحمد، (۱۳۸۲). سیاست خارجی ایران در قبال اسرائیل از دید نظریه‌های روابط بین‌الملل، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، دوره بهار (شماره ۳۳)، ۴۴-۱۹.
۳. دلیر، نیره، (۱۳۹۴). بررسی سیر تطور کاربرد مفهوم «ظل‌الله» در دوره میانه تاریخ ایران بر اساس منابع تاریخ‌نویسی و اندرزنامه‌ای، فصلنامه مطالعات تاریخ اسلام، دوره پاییز (شماره ۳۹)، ۵۲-۳۳.
۴. سادات، سید احمد، (۱۳۹۴). روابط جمهوری اسلامی ایران با جنبش‌های مقاومت اسلامی فلسطین (با تأکید بر جنبش جهاد اسلامی)، فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام، دوره زمستان (شماره ۱۶)، ۱۰۶-۷۷.
۵. کلانتری، صمد؛ عباس زاده، محمد و سایر همکاران، (۱۳۸۸). تحلیل گفتمان: با تأکید بر گفتمان انتقادی به‌عنوان روش تحقیق کیفی، فصلنامه جامعه‌شناسی، سال اول (شماره چهارم)، ۲۸-۷.
۶. مظفری، زهرا، (۱۳۹۶). تحلیل زبان‌شناختی بازتاب برجام در گفتمان‌های رقیب بر اساس رویکرد انتقادی فر کلاف، فصلنامه مطالعات زبان‌ها و گویش‌های غرب ایران، دوره زمستان (شماره ۱۹)، ۸۰-۶۳.

##### ب) کتاب‌ها

۱. اردستانی، حسین، (۱۳۷۸). رویارویی استراتژی‌ها جنگ ایران و عراق، تهران: دانشکده فرماندهی و ستاد سپاه پاسداران.



۲. بازرگان، مهدی، (۱۳۸۷). کوبا، هندوستان، ایران مجموعه آثار مهندس مهدی بازرگان، تهران: شرکت سهامی انتشار.
  ۳. بکویت، چارلی، (۱۳۶۷). حادثه طبس، تهران: دفتر انتشارات اسلامی.
  ۴. بهروزی، فرهاد، (۱۳۸۴). تقویم تاریخ دفاع مقدس (آخرین روزهای صلح)، تهران: انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
  ۵. حقیقت، سید صادق، (۱۳۹۴). روش شناسی علوم سیاسی، قم: انتشارات دانشگاه مفید.
  ۶. خمینی، روح اله، (۱۳۹۳). صحیفه امام؛ مجموعه آثار امام خمینی ره، تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
  ۷. سفری، محمدعلی، (۱۳۷۱). قلم و سیاست از استعفای رضاشاه تا سقوط مصدق، تهران: نشر نامک.
  ۸. شاهنده، بهزاد، (۱۳۶۵). انقلاب چین، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.
  ۹. کوچش، زلتن، (۲۰۱۰). مقدمه‌ای کاربردی بر استعاره، ترجمه شیرین پورابراهیم، تهران: انتشارات سمت.
  ۱۰. کولائی، الهه، (۱۳۷۲). اتحاد شوروی از تکوین تا فروپاشی، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
  ۱۱. موسویان، سید حسین، (۱۳۹۳). ایران و آمریکا؛ گذشته شکست خورده و مسیر آشتی، تهران: انتشارات تیسرا.
  ۱۲. میلانی، محسن، (۱۳۸۱). شکل‌گیری انقلاب اسلامی از سلطنت پهلوی تا جمهوری اسلامی، ترجمه مجتبی عطارزاده، تهران: گام نو.
- (ج) منابع اینترنتی**
۱. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای مدظله‌العالی؛ KHAMENEI.IR

## ۶-۲- منابع لاتین

### Articles

1. Hecker, Siegfried, Milani, Abbas. (2015). **Ending the assassination and oppression of Iranian nuclear scientists**, London: Bulletin of the Atomic Scientists, SAGE Publications Ltd, Vol 71 (Issue 1), 52-46.
2. Shahiditabar, M, Rashidi, AH, Dehchali, A. (2017). **A critical discourse analysis of the Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)**, Tehran: 2nd. International Conference on Literature and Linguistics, 239-234.
3. Sutherlin, John. (2013). **The Syrian Dilemma: a U.S. led Invasion or a U.N. Sponsored Resolution**, International Journal of Humanities



and Social Science, Vol 3 (No 1), 10-1.

### Books

1. 1-Fairclough, N. (1996). **Language and Power**. New York: Longman Inc.
2. 2- Jorgensen, M, Phillips, L. (2002). **Discourse Analysis as Theory and Method**, London: SAGE

